

ЕСТЕТИЧЕСКИЯТ ТИП ДЕЙНОСТ КАТО ФОРМА ЗА УСВОЯВАНЕ НА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТТА

Мариана Мойнова

Анализът на психологичните изследвания показва, че в нито един от етапите на детското развитие изобразителното изкуство на получава статуса на водеща дейност. То се проявява като субдоминантна активност в рамките на водещия тип дейност (игра, общуване, учене) и се развива под непосредственото им влияние. Би било неправилно да се счита, че изобразителната дейност не оказва обратно влияние върху проявите на детето. В изобразителната дейност се отразяват човешките познания и се откриват широки възможности за развитието и усъвършенстването на личността. Изобразителната дейност спомага активно за общото и психическото развитие на детето. Нещо повече – тя е пътеводител към детската личност, което позволява използването и като психодиагностично и терапевтично средство.

Можем да направим извода, че: първо, естетическото отношение към действителността и възникващата на тази основа изобразителна дейност са свързани с особеностите на детето на даден етап от неговото развитие; второ, в педагогическия процес съществува система от изкуства, която се включва задължително в учебните програми. Тази система може

да бъде включена, макар и формално и в живота на детето (в семейството, при посещенията на кино, театър, изложби, концерти, музикални и т. н.) и притежава безспорен възпитателен и образователен ефект.

Тези две системи – вътрешно обусловената и външно зададената влизат в известни взаимоотношения, които формират естетическия тип отношение в детето и влизат във взаимодействие с него. Именно във взаимодействието между тези две системи се състои и тенденцията за естетическото развитие на детето. развитието на изобразителната дейност оказва обратно влияние и върху други сфери на детската дейност – учене, общуване и др. Не само изобразителното изкуство, но и всички естетически прояви на човека в живота имат подобно въздействие. Следователно можем да направим извода, че чрез средствата на изкуството явленията в живота се изразяват по-съвършено.

Като цяло, естетическите изяви на човека в живота могат да се групират в три направления по три признака:

Изразителни (експресивни) изкуства – танц, музика, слово.

Информационни изкуства – драматизация, театър, художествени филми, литература, изобразително изкуство (живопис, скулптура, графика).

Комуникативни изкуства – приложно изкуство, архитектура, телевизия, радио, кино.

Всяко от посочените изкуства се характеризира с посочените три признака, но се класифицира в зависимост от доминиращия.

При експресивните форми на естетическа дейност информацията е насочена навън. Продуктът на дейност не е фиксиран, или се проявява чрез специфичен художествен език: ноти, “запис” на танци, интонация и др. Комуникативните и информационните изкуства се изразяват пряко.

Важна особеност на експресивните форми на естетическа проява е, че човекът със своите физически данни (тяло, глас, реч) се проявява непосредствено, а тези данни изпълняват функцията на форма и материал в естетическата човешка дейност.

При информационните изкуства участието на човека е скрито и опосредствано. Вътрешното му състояние се проявява косвено, в продукта на неговата дейност (изобразителен, литературен или сценичен образ). Експресивните средства тук служат на информационната страна.

Комуникативните изкуства, наречени още изкуства на средата, имат масов, обществено приет характер, проникват в обстановката на човека и създават условия за съществува-

нето му. Те имат утилитарен характер и могат да бъдат фон за човешкото битие. Противоположни са на първите два типа естетическа дейност, където човешкото внимание е задължително от началото до края на естетическия процес.

Това разделяне на естетическата дейност съвпада с изводите на редица автори за спецификата на човешката дейност. Явно е, че литературата (писането и четенето) заемат в тази класификация централно място и това е естествено, тъй като прякото или косвено участие на речта е условие за протичането на всяка сложна форма на човешката психическа дейност. Връзките на втора сигнална система играят тук решаваща роля, тъй като зрението е най-мощната и доминираща сензорна система при човека. Дейността на зрителната система и процесите на визуализация са в основата на мисловните процеси.

Различните по своята природа естетически тип дейности встъпват в определени връзки помежду си. Виготски (Виготски, 1960) многократно подчертава факта, че човешкото психическо развитие се осъществява не по отделните направления, а чрез възникването на сложни структури и междуфункционални отношения, които позволяват на човека да решава инвентивно новите задачи.

Изследователите, Ананиев (Ананиев, 1968), Блонски (Блонски, 1964) констатираат доминантността на зри-

телната система в училищния период. На езика на зрителната система се превежда значителна част от образите с друга модалност. На зрението се подчинява и образната структура на развитата реч. Вероятно с възрастовото развитие на детето възникват синтези от все по-сложен характер. Както отбелязва Ананиев (Ананиев, 1968:70) в психическото развитие на човека, както и в развитието на човечеството се проявяват две тенденции: превод на образите с различна модалност на зрителните схеми (тенденция на визуализиране на сетивния опит) и развитие на обобщаващата (сигнификативна) функция на речта посредством абстрахирането и обобщаването при мисловната дейност. Авторът счита, че речта има огромно влияние върху перцептивното развитие на детето.

М. Колцова (Колцова, 1973) счита, че доминиращата роля на речта като втора сигнална система става очевидна при възрастния човек или в юношеския период. Тя подчертава, че втората сигнална система е развита еднакво при децата от мислителния и художествения тип. Те се различават единствено по степента на развитие на първата сигнална система. Втората сигнална система не придобива изведнъж своята доминантна роля. Според Колцова тя започва да доминира в около 60% от случаите около шестгодишна възраст. Втората сигнална система, близка до тази на възрастния се формира около де-

сетата година от развитието на детето. В преходната възраст отношенията между сигналните системи отново се променят. В условията на съвременното възпитание страда преди всичко първа сигнална система, а изкуството се създава от мислителен тип хора. Още Павлов е констатирал, че мислителният тип е емоционално беден и че животът на тези хора минава извън природата и цялото богатство, което дава изкуството. В този случай втората сигнална система твърде рано придобива значение, което не е типично за възрастта на детето. По този начин се нарушава и хармоничното съотношение между сетивното възприемане на света и отвлеченото словесно мислене (Колцова, 1973:40–41).

Обогатяването на сигналната функция на думата се извършва не в процеса на словесното въздействие върху детето, а под влияние на разнообразния зрителен и двигателен опит (Колцова, 1973:58). В предучилищния период двигателният опит има решаващо значение за общото развитие на детето. При това са важни не движенията, а действията с предметите в определена последователност. Преносът на схемата на действие от един предмет върху друг не се осъществява на ранните етапи от развитието на детето. Формирането на операциите, свързани с обобщаването, приложени към различните предмети и ситуации, е характерно не по-рано за седмата година от

детското развитие, когато обобщаващите раздели в челната част на мозъка са достатъчно развити. Под влияние на действията с молива и листа и назоваващата функция на речта се осъществява и ранната изобразителна дейност.

Можем да предположим, че рисунката изпълнява ролята на своеобразен мост в прехода от разгънатите форми на експресивната реч (проговарянето) към сгънатия вид – писането, а също и при прехода от разгънатите форми на импресивната реч (слуховото възприятие) към сгънатите форми (четенето). Тези сложни форми на речева активност вероятно се опосредстват от периода на усвояването на навици за възприемане и усвояване на сложни форми на изобразяване.

В лабораторията на Колцова е изследвана и ролята на общата и фината моторика за развитието на детската реч. Оказва се, че степента на развитие на речта се намира в пряка зависимост от степента на развитие на фините движения на пръстите (Колцова 1973:134). Тренировката на пръстите позволява на детето седем пъти по-бързо и съвършено да стигне до звукоподражанието. Така се потвърждава фактът, че фините движения на ръката по време на рисуването оказват благоприятно влияние върху общото развитие на детето в началното училище. Всички функции на централната нервна система, констатира Колцова (Колцова

1973:5) се поддават най-добре на тренировка и възпитание в периода на естественото им формиране. Ако по това време се създадат неблагоприятни условия, то развитието на функциите се задържа и в по-късните периоди на възрастта изоставането се компенсира много трудно.

Ананиев (Ананиев, 1968:18) също подчертава значението на теорията на Виготски за така наречените сензитивни периоди в развитието на детето. Тези периоди според Виготски се характеризират с повишена възприемчивост на детето към определен род външни въздействия, особено към въздействията в процеса на обучение и възпитание. Според Ананиев тези сензитивни периоди са резултат от органичното взаимодействие между процесите на съзряване, майсторското педагогическо въздействие и влиянието на културата.

В своята първична форма детското творчество има синкретичен характер, тоест, отделните видове изкуства не съществуват самостоятелно, не са разчленени и специализирани, а като едно комплексно цяло. Тази специфика важи за предучилищния и ранния училищен период. Около осемгодишна възраст рисуването се превръща в масов вид творчество и към този факт трябва да се отнасяме с необходимата сериозност и отговорност. Това отношение е продиктувано от факта, че появата на детското изобразително творчество в жи-

вота на детето е една иманентна характеристика, която носи важни последици за общото развитие на личността. Последните изследвания доказват, че грубата намеса в изобразителния процес е равнозначна на пряката намеса в онтогенезиса и може да има пагубни последици върху формирането на детето. Това налага необходимостта специалистите по предмета да познават закономерностите в появата и развитието на изобразителния процес.

Във всеки възрастов период съществуват различни видове естетическа дейност (танц, музика, литературно творчество, драматизация и др.), но един от тези видове отразява най ясно тенденциите в развитието на възрастта. Този вид дейност, който е най-близък до интересите на детето в дадената възраст може да се нарече актуален. За останалите видове естетическа дейност може да се каже, че все още не са достигнали периода на своята възрастова актуалност, или че вече са преминали фазата на актуалността, въпреки че все пак рязка граница не може да бъде поставена. Кои всъщност са тези периоди.

Първи период. Това е периодът на предучилищното развитие, когато водеща е игровата дейност. Отделните видове изкуства все още не са разчленени в детското съзнание. Те се реализират на практика в игровата дейност като в едно компактно цяло, като в един синтез. В тази гло-

бална активност обаче постепенно се проявяват признаците на естетическата дейност с превес към драматизацията. Това предпочитание на децата се обяснява с близостта на драматизацията до играта, а също и с естествения стремеж на детето да създава една втора реалност в която фантазира, изобретява и постепенно навлиза в света на възрастните. В режисьорската и образната игра е заложен и генезисът на ранната изобразителна дейност, която има подчертан синкретичен характер и отразява всички характеристики на тези две начални форми на игрова активност, а именно: цялостното обхващане на контекста на ситуацията и способността на детето да се отъждествява с някого или с нещо и по този начин да достига до същността на образа. В края на първия актуален период се наблюдава подчертано предпочитане към изобразителната дейност.

Вторият период обхваща възрастта от осем до тринадесет години. По време на този период изобразителното творчество на детето става водещо и актуално спрямо останалите видове дейности. Виготски счита, че вероятно между детската личност и рисуването съществува някаква вътрешна връзка (Виготски 1991). Може би причината е във факта, че рисуването позволява на детето да изрази в образна форма своите вълнения и по един, макар и подсъзнателен начин да проектира върху

листа проблемите, предпочитанията и стремежите си. В тази възраст, както отбелязва Рубинщайн (Рубинщайн, 1973) светът се разкрива пред детето в своя нагледно-образен вид и то все още при недостатъчно критично отношение към действителността от страна на детето. То е погълнато изцяло от действителността, тъй като в психиката му господстват нагледните форми на предметното съзнание. Това е причината поради която някои изследователи на детското изобразително творчество наричат периода осем-дванадесет години "период на предметната рисунка". Всички деца рисуват, и то с подчертано желание и удоволствие. Ако желание все пак липсва, причините трябва да се търсят във фактори от психическо, емоционално естество, или в погрешна методическа работа в часа по рисуване. Изобразителната дейност в тази възраст е водеща по отношение на останалите видове естетическа дейност. Както казва Леонтиев (Леонтиев, 1965) водещ не е онзи тип дейност, който се среща най-често на даден етап от развитието на детето. Водеща според неговата трактовка не е и дейността, на която детето отделя най-голямо внимание. Според Леонтиев водещата дейност притежава три характерни черти:

Това е дейност, в чиято форма възникват и в която се диференцират други нови видове дейности.

В нея се формират и развиват психичните процеси.

Това е дейност, от която зависи развитието на психичните процеси на определен етап от развитието на детето.

Изобразителната дейност в периода осем – дванадесет години отговаря на първото изискване. Ако наблюдаваме усвояването на музикалните и литературните творби от учениците ще установим, че то е подчертано изобразително, ситуационно, нагледно, конкретно-образно, предметно, илюстративно. Такива са характеристиките и на всички останали видове естетическа дейност. Детският танц, драматизация, музикъл имат специфичен изобразителен характер. Особено ярък пример за синтетичната естетическа дейност с преобладаващ нагледно-образен характер е кукления театър. Това е така, защото музиката, словото, декорите, костюмите, осветлението, куклите образуват единна сплав, която съответства напълно на изобразителните интереси на детето. Всяко изкуство с което се занимава детето в този период има изобразителен характер, който е близък до вътрешната образна структура на изобразителната дейност.

По отношение на втория признак, присъщ според Леонтиев на водещата дейност можем да кажем, че в изобразителната дейност се формират важни и основни за естетическото развитие на детето понятия и

принципи на естетическо творчество. Именно в актуалния период на изобразителната дейност (както посочихме осем – дванадесет години) детето нагледно и предметно усвоява понятията ритъм, пропорции, конструкция, равновесие, пространство, пространствени изменения, цветови съчетания. Усвояването на тази терминология понятийно и на практика е предпоставка за реалистичното отразяване на действителността. Според Леонтиев някои психични процеси се формират и образуват не непосредствено в самата водеща дейност, а и в други видове дейност, които са генетично свързани с нея. Например, принципите на естетическо творчество се развиват в детето и чрез музиката и танца; понятийният апарат се развива при общуването на детето с литературни и музикални творби. Ето защо интеграцията на изкуствата е така важна за развитието на психичните процеси.

Третият признак се отнася до факта, че водещата дейност определя основните психични изменения в личността на детето. Ако анализираме актуалния период в развитието на изобразителната дейност можем да направим заключение, че именно в процеса на изобразителната дейност детето усвоява способността да изучава и се вглежда в реалността. Игнатиев (Игнатиев, 1961) отбелязва, че детската рисунка в началното училище е близка до драматизацията. И действително, анализът на

детската изобразителна дейност показва, че в този период детската рисунка прилича повече на разказ, който се съпровожда от съответната звукова и интонационна имитация и има ситуативен характер. Рисувайки, детето поставя себе си в центъра на изобразяваното събитие, а изображението е синтез на множество от зрителни точки. В този смисъл рисунката е доста специфична и изисква определена компетентност, за да бъде разглеждана в синхрон със замисля на детето. Самата изобразителна дейност е насочена към отразяването на външния свят чрез изображението. И това е естествено, тъй като при децата доминира зрителната сензорна система, независимо от факта, че речта е безспорно най-мощната комуникативна система. Доказано е, че при съпоставянето на представите, получени чрез сетивата, 87% от тях се основават на зрението. Голяма част от слуховите и осезателните дразнения “се превеждат” на азбука на зрителните образи. Под влияние на зрението се формира и лексикалният фонд. Изграждането на зрителния образ и средствата за изобразяването се влияят и от художествените образи с друга природа. Например, до осем години изобразителната дейност се влияе от музикалните и литературно-драматичните импровизации. Следователно учебно-възпитателният процес по изобразително изкуство в началното училище трябва да отчита влиянието на

тези дейности и да използва широко в методическата работа играта, музиката и образната реч.

Можем да направим извода, че на изобразителното изкуство в периода осем – дванадесет години трябва да се отделя особено внимание поради актуалността на този вид естетическа дейност. От успешната и резултатна работа с учениците по предмета зависи естетическото развитие на детето и в останалите видове естетическа дейност. На базата на усвояването на различните видове изкуствени езици (в живописата, графиката, скулптурата, приложните изкуства) се образуват нови категориални форми на мисленето. Не случайно Полуянов (Полуянов, 1988) посочва, че изобразителната дейност на детето до десетата година е преимуществено свързана с мисловната сфера. Изобразителната дейност е и фактор за развитието на детската реч. В своите изследвания Колцова (Колцова, 1973) посочва, че фините движения на ръката по време на рисуването оказват благоприятно влияние върху общото развитие на детето в началното училище и върху изграждането на детската реч.

Колцова констатира факта, че всички функции на централната нервна система се поддават най-добре на тренировка и възпитание в периода на тяхното естествено формиране, тоест, в периода на тяхната актуалност. Това означава, че ако в периода на актуалната дейност се създадат неблагоприятни условия, развитието на функциите на централната нервна система се задържат и по-късно много трудно могат да бъдат компенсирани.

Можем да направим извода, че ние като специалисти-педагози в сферата на изобразителните изкуства, трябва да отчитаме значимостта на сензитивния период осем – дванадесет години за развитието на изобразителната дейност. Още повече че учениците са изключително възприемчиви по отношение на външните въздействия и особено към въздействията в процеса на обучение и възпитание. Само по този начин ще осъществим и целта на предмета “изобразително изкуство” в училище свързана с естетическото развитие на личността.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ананиев, Б. Г.* Индивидуальное развитие человека и константность восприятия. М., 1968.
2. *Блонски, П.* Избранные психологические произведения. М., 1964.
3. *Виготски, Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте. М., 1991.
4. *Игнатьев, Е. И.* Психология изобразительной деятельности детей. Москва, 1961.
5. *Колцова, М.* Ребенок учиться говорить. Москва, 1973.
6. *Леонтиев, А. Н.* Проблемы развития психики. Москва, 1965.
7. *Полуянов, Ю. А.* Дети рисуют. Москва, 1988.
8. *Рубинщайн, С. Л.* Проблемы общей психологией. Москва, 1973.

CHILDRENS' ART ACTIVITY – A FORM OF ASSIMILATION THE REALITY

MARIANA MOYNOVA

Summary

The article examines questions, concerning the of childrens art activity for the assimilation of reality; It spresses on the actuality of childrens art in comparison with other aesthetic activities in primary school, as well as on its role for the development of the central nervous system functions.

The paper scores under its leading nature and significance for child's creativity, thinking and speech.